

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

Haiti

Af [Ole Stig Andersen](#) 19. januar 2010 • I kategorien [Enkeltprog](#) •

Da Columbus i julemåneden 1492 nåede frem til den ø han kaldte Lille Spanien, Hispaniola på latin, blev han alt for venligt modtaget af landets indfødte befolkning, taino-indianerne. Kun få årtier senere var de fleste af dem omkommet af det hårde slavearbejde de spanske kolonister tvang dem til. Nyindførte sygdomme hjalp også godt med. Den første koppepidemi brød ud i 1507, femten år efter spaniernes ankomst.

Indianernes uhyrlige lidelser vakte biskop Bartolomé de las Casas' medlidenhed, og han udvirkede kong Ferdinand den Katolskes tilladelse til at skibe der anløb de nye spanske kolonier i Vestindien, kunne medbringe slaver fra Vestafrika, der ligefrem blev kaldt Slavekysten, i dag landene Benin, Togo og Ghana.

Las Casas var ikke motiveret af ondskab eller profithunger, tværtimod, det var kristen næstekærlighed der drev ham. Afrikanere var nemlig meget mere hårdføre end indianere, og derfor kunne de også tåle langt mere umenneskelige arbejdsvilkår i minerne og plantagerne. De var også meget mere tykhudede og tykhovedede end indianere, og derfor led de heller ikke så meget ved lidelserne.

Mark- og menneskejerne protesterede voldsomt mod kirkens nymodens blødsødenhed, men efterhånden som indianerne døde – og det gik hurtigt – blev det humanitære behov for afrikanske slaver stadig mere åbenbart.

Der er ingen overlevende efterkommere efter tainoerne og deres slægtninge i dag, det er længe siden de røg, men et par gloser nåede de da at give os: Tobak fx. Og kano, barbecue, hurricane. Og taino-gener er der også, siden kolonisterne ikke medbragte kvinder fra Europa, men tog sig lokale.

Alle indianere på de øvrige karibiske øer er også udryddet, og i resten af Amerika er flere hundrede andre indianske folk lige så effektivt afskaffet. Hvis det fortsætter som det går nu, vil der om 100 år kun være nogle få håndfulde indianersprog tilbage.

Til gengæld anslås det at en 12 mio afrikanere blev sejlet over Atlanten til slaveri i Amerika, i perioden fra biskop Las Casas' barmhjertighedsgerning i 1507 til slavehandlen blev afskaffet i løbet af 1800-tallet.

Europas stormagter førte krig indbyrdes om rovet i den Nye Verden og i 1697 måtte Spanien afstå den vestlige tredjedel af øen til Frankrig. Det er den der er vore dages Haiti.

Toussaint Louverture (1743-1803) der besejrede britiske, spanske og franske styrker i Haiti. Han lod sig lokke til skinforhandlinger hvor han blev arresteret og skibet til

Bartolomé de las Casas (1484-1566), spansk biskop i Mexico, negerslaveriets 'opfinder' og senere kritiker

100 år senere gennemførtes dér det første vellykkede slaveoprør, inspireret af den franske revolutions frihedserklæringer. Haitianerne ydmygede Napoleons hære der ellers var så frygtede i Europa, og i 1804, samme år som Napoleon blev kronet som kejser, erklærede kolonien sig selvstændig. Haitianerne havde selv afskaffet slaveriet et halvt århundrede år før et meget mindre oprør i 1848 endelig førte til slaveriets afskaffelse på de nærliggende øer i Dansk Vestindien.

Kreolsprog

I Vestafrika taler man stadig de sprog slaverne bragte med sig til Amerika, fx ewe, som det berømte ord voodoo kommer fra. Men i slavelivet viste det sig umuligt at forsætte at tale de vestafrikanske sprog, store som små. De var tvunget til at lære kolonisproget, fransk. Men de brugte mange betydninger, sproglyde og grammatiske konstruktioner fra deres modersmål.

Folk der ikke har noget fælles sprog at kommunikere på, skaber i stedet et simpelt blandingsprog, et såkaldt pidginsprog. Pidgin har et begrænset ordforråd, en stærkt forenklet grammatik og et meget snævert anvendelsesområde. De udvikles i særlige

Seneste sprognyheder

19/3	Evolution i sprog: Dovenskab har Åndret ord videnskab.dk
30/10	Hvem taler: Kan du hÅre forskel på menneske og maskine? www.dr.dk
6/3	DansklÅrer: Tosprogede bÅrn bliver sprogligt forsÅmt www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblinde Årter på universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller mÅlmand Å hvilket ord er bedst? Dansk SprognÅvn dsn.dk

28/3	Indigenous languages come from just one common ancestor, researchers say - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
27/3	UVic news - University of Victoria www.uvic.ca
26/3	New York Nonprofit Media: Native American nonprofit aims to boost community health by teaching Lakota language nynmedia.com
22/3	Teenage business owner aims to revitalize Blackfoot language globalnews.ca
19/3	Language revival preserving history www.smh.com.au

FLERE NYHEDER >>>

Verdens sprog på Sprog-museet.dk på et større kort

Nye kommentarer

Artikler om

Arkiv

Frankrig hvor han døde i fængsel.

kontaktsituationer, fx plantageslaveri og handel. En af teorierne om ordet pidgins oprindelse går netop ud på at

det stammer fra forgæves kinesiske forsøg på at udtale det engelske ord business.

Pidginsprog er normalt ikke nogens modersmål, men det hænder at de bliver det. Så må de til at forøge ordforrådet, få en mere righoldig grammatik og i det hele taget udvide deres anvendelighed til alle livets områder. Den slags pidginsprog der har udviklet sig til rigtige, komplette sprog, kaldes kreolsprog.

Ordet *kreol* kommer fra portugisisk *crioulo*, der betyder avlet, altså ligesom dyr (det er beslægtet med ord som kreativ og kreatur). Det var oprindeligt en portugisisk betegnelse for europæiske kreaturer som blev bragt til kolonierne. Derefter blev det brugt om europæere i kolonierne, og til sidst til om slavernes børn født i fangenskab i Amerika.

Og netop sådan et kreolsprog udviklede slaverne på Haiti, *kreyòl ayisyen* hedder det, eller bare kreyòl. I vore dages kreyòl er næsten alle spor af de oprindelige indianeres sprog forsvundet, og der er måske nogle få snese ord fra forskellige afrikanske ord der fortsat bruges.

Selv om det franske præg er tydeligt i kreyòl, er det ret uforståeligt for fransktalende. Og selv om det på fransk også kaldes *patois*, på linje med de dialekter eller lokale sprog der tales rundt omkring i Frankrig, er det et selvstændigt sprog, når man bruger indbyrdes forståelighed som kriterium.

Skriftsproget

Ved selvstændighedserklæringen i 1804 fik kolonien navnet Haiti, et navn der stammer fra taino. Det staves ofte Haïti, med to prikker over i'et, kaldet diarese, der viser at i'et skal udtales som en selvstændig stavelse. Men den almindelige engelske udtale i medierne er Hæjti, en udtale man også kan høre i danske medier. På kreol hedder landet Ayiti, her er der ingen tvivl.

I 1961 blev kreyòl officielt sprog i Haiti ved siden af fransk, og i 1987 blev det indskrevet i forfatningen. Det var især et resultat af forfatteren Feliks Moriso Lewa (Felix Morisseau-Leroi) 's livslange indsats.

Kreyòl har det meste af sit ordforråd fra fransk, men det staves "lydret", så hvis man kan fransk, må man udtale ordene for at kunne genkende dem. Som fransk har kreyòl stort set tryk på sidste stavelse. Fx

- **bonswa** – bon soir (godaften)
- **ye** – hier (i går)
- **komon?** – comment? (hvordan?)
- **pukisa?** – porquoi ça? (hvorfor?)
- **pa** – pas (ikke)
- **wi** – oui (ja)
- **pi** – plus (mere)
- **souple** – s'il vous plaît (værsågod)
- **mesi** – merci (tak)
- **sekonsa** – c'est comme ça (det er rigtigt, sådan er det)
- **touswit** – tout de suite (straks)
- **toujou** – toujours (altid)
- **dife!** – du feu! (brand!)
- **cho** – chaud (varm)
- **fwa** – froid (kold)
- **manje** – manger (spise)
- **gade** – garder (se, kigge)
- **bwe** – boire (drikke)
- **netwaye** – nettoyer (gøre ren)
- **rezilta** – resultat
- **diyite** – dignité (værdighed)
- **lib** – libre (fri)
- **dwa** – droits (rettigheder)
- **pwoblem** – problème
- **patwa** – patois (dialekt)

Der er flere parløreksempler [her](#). Der er også en [wikipedia på kreyòl](#), hvor man kan more sig (hvis man kan noget fransk) med at læse teksten højt så man kan forstå lidt af den. Og artikel 1 i FN's universelle menneskeretserklæring lyder:

Tout moun fèt lib, egal ego pou diyite kou wè dwa. Nou gen la rezon ak la konsyans epi nou fèt pou nou aji youn ak lot ak yon lespri fwatènite.

Alle mennesker er født frie og lige i værdighed og rettigheder. De er udstyret med fornuft og samvittighed, og de bør handle mod hinanden i en broderskabs ånd.

Og nogle eksempler på kreyòl-grammatik:

På dansk står det bestemte kendeord efter navneordet: en kvinde, kvindEN. På fransk står det foran: la femme.

Feliks Moriso Lewa (1912-1998). (Foto: Stephen Malagodi)

Men på kreol gør man som på dansk: **fam-la**. I nogle tilfælde har kreol endda beholdt en rest af kendeordet på dets franske plads, foran, men så er det blevet til en del af ordet. Fx **lame**, af fransk la mer som betyder havET.

Men på kreol betyder det kun hav, havET hedder **lame-la**. Bibel hedder **Bib**, nogle gange **Labib**. Så BibLIEN hedder **Labib-la**, hvor det altså er det sidste **la** der er kendeordet på kreyòl, mens det er det første på fransk.

Tillægsordets gradbøjning: smuk, smukkere, smukkest hedder på fransk belle, plus belle, la plus belle. På kreol er det blevet til **bel**, **pi bel**, **pi bel pase tou**, ordret oversat 'mere smuk forbi alt'.

Et andet skægt træk, der genfindes i mange sprog verden over, er betydningsforstærkning ved hjælp af fordobling. Fx betyder **blanch** hvid, altså lys i huden, og **li blanch-blanch** betyder 'hun er meget hvid'.

Udsagnsordene kan ikke bøjes:

- **M'pa eme ou**. 'Jeg ikke elsker dig'
- **Ou toujou eme-m**. 'Du altid elsker mig'. 'Du har altid elsket mig'.

Ingen utidig bøjningsforskel på tiderne hér, og ligesom i dansk altså heller ikke på tal og person. Den slags fremgår af sammenhængen eller af andre ord i sætningen. Lige noget for folk der ikke kan lide at bøje franske udsagnsord.

Biblen på kreyòl

[World Language Movies](#) er et amerikansk missionsforetagende som vil sprede Biblen på alle verdens sprog. De er foreløbig nået op på 1700 sprog, hævder de. Her er nogle af de første fortællinger i det Gamle Testamente på kreyòl. Ved hjælp af fransk og de kendte billeder fra Biblen skulle man kunne forstå lidt af det.

Læs også:

1. [Negerhollands](#) En overgang var hovedstaden Charlotte Amalie i Vestindien en af Danmarks største byer med 11.000 indbyggere i 1830'erne. Det var den gang romantikerne byggede danskhedens selvbilleder op. Dansk Vestindien indgik...
2. [Er kreolsprog anderledes?](#) I en del lande, især omkring ækvator, er der en del nye sprog der har udviklet sig under bestemte sociale forhold. Disse sprog kaldes kreolsprog. Kreolsprog (Kort: Atlas of Pidgin...
3. [SMS – en ny vår for afrikanske språk?](#) Mobiltelefonens inntreden har fått store konsekvenser i Afrika, kanskje enda større enn ellers i verden, og kontinentet har for øyeblikket verdens raskeste økning i mobilbruk. Konsekvensene er ikke bare økonomiske...
4. [Dressere](#) Dirigere Verbet at DRESSERE 'afrette, oplære' er lånt fra fransk dresser som foruden 'dressere' betyder: 'rette ud, gøre lige; anrette'. Det er igen lånt fra italiensk d(i)rizzare 'rejse op; surre...

Tagget med: Afrika, aktuelle sprog, Biblen, Dansk Vestindien, diarese, Dominikanske republik, engelsk, franske revolution, Gamle Testamente, Haiti, indianer, indianersprog, Karibien, koloni, kreol, kreolsprog, kristen, lydret, Mellemamerika, menneskeretserklæring, pidgin, portugisisk, romanske sprog, selvstændighed, slaveri, Spanien, to prikker, Vestafrika, Vestindien

8 kommentarer

Gunnar Gällmo

20. januar 2010 • 17:46

Enligt en teori jag läst om nyligen skall vår tids fina BBC-engelska faktiskt ha börjat som en normandisk-anglosaxisk pidgin, senare utvecklad till kreol (vilket skulle förklara varför engelskans formlära är enklare än både anglosaxiskans och franskans); så pidginengelskan är andra varvet...

Svar

Peter Bakker

20. januar 2010 • 19:07

Det er sikkert at engelsk blev forenklet på grund af kontakt med andre sprog – først skandinavisk, derefter fransk. Men der er ingen bevis for at det var på grund af et pidgin. Eller at der var et kreolsprog. I nogle tilfælde leder sprogkontakt til simplificering, især når mange lærer det som andetsprog. Se fx. John McWhorters bog (2007) *Language Interrupted. Signs of Non-Native acquisition in standard language grammars* (Oxford University Press), hvor der findes et kapitel om engelsk. En anden bog som handler om det samme er Wouter Kusters "Linguistic Complexity" Se nr. 77 her: <http://www.lotpublications.nl/index3.html>

Han skriver ikke om engelsk, men bl.a. om skandinavisk formlære – som også er simplificeret, uden at der var en pidgin eller kreol. Så vidt jeg ved er der ikke nogen som har sagt det om skandinavisk.

Svar

Hans Henrik Juhl

20. januar 2010 • 19:07

Meget spændende indlæg! Jeg synes især det er interessant, hvordan man har forkastet enhver bøjning af verberne i tid ved blot at forlade sig på ord, som man ofte ville bruge alligevel til at præcisere, hvornår noget foregår. Men præsens må vel være verbernes umarkerede tid, eller?

Svar

Ruben Schachtenhaufen

20. januar 2010 • 21:36

Rigtig meget morfologi forekommer mig overflødig. Som fonetiker synes jeg ikke der er forskel på fx lære/lærer/lærere. At dømme ud fra hvordan folk staver, er der også rigtig mange almindelige sprogbrugere der ikke har behov for at skelne. Jeg forestiller mig nogle gange følgende årsagssammenhæng til hvorfor så mange bøjningsendelser bevares:

Jo mere overflødig, des vanskeligere at lære > Jo vanskeligere at lære, des mere er mestring et udtryk for lærdhed > Jo flere udtryk for lærdhed, des lettere er det at skelne mellem lærde og ulærde.

De ærekære lærde ønsker således at bevare grammatiske urimeligheder, så de kan hæve sig over pøblen.

Mon ikke et sprogs evne til bevare ligegyldigheder hænger sammen med tilstedeværelsen af en indflydelsesrig sprogelite? Det er typisk ikke det der er fokus på i kreol/pidgin. Peter Bakker kalder det simplificering. Jeg vil kalde det rationalisering.

Svar

Ole Stig Andersen

23. januar 2010 • 06:13

@ Hans Henrik

"Men præsens må vel være verbernes umarkerede tid, eller?"

På dansk bøjes verber ikke i køn, som de ellers gør på mange andre sprog. Kan man så sige at 'hankøn er verbernes umarkerede køn på dansk'?

I hvert fald ikke uden at grine.

Der er han- og hunkøn alle vegne, bare ikke i danske og kreolske verbers form. Der er også tid alle vegne, fortid-nutid-fremtid, bare ikke i kreolske verbers form.

Begrebet 'umarkeret' giver kun mening hvis der også er en 'markeret' form. Og hvilken af de to kreolske former "eme" (elsker) og "eme" (elskede) er så umarkeret? Eller markeret, for den sags skyld? Ingen af dem, der er kun én form.

Det er former der kan være (u)markerede, ikke betydninger.

Svar

Peter Bakker

24. januar 2010 • 10:07

http://www.speech.cs.cmu.edu/haitian/text/1600_medical_domain_sentences.txt

Hvis man vil have et nærmere indtryk af det haitianske sprog, så kan man kigge på dette link, hvor hver haitiansk sætning har en engelsk oversættelse. Man kan genkende de mange franske ord, men strukturelt er sproget meget anderledes end fransk.

Svar

Jens S. Larsen

25. januar 2010 • 21:03

@ Ruben Schachtenhaufen:

Nu gør sprog jo ikke frem- eller tilbageskridt, så alle er lige "rationelle". Når man taler om at et sprog er mere "simpelt" end andre, er det set udefra. De børn der skal lære det som modersmål, er under alle omstændigheder de samme 4-5 år om det, uanset hvor indbydende sproget måtte virke for dem der går til det som fremmedsprog.

Svar

Hans Henrik Juhl

26. januar 2010 • 18:43

@Ole

Jeg ved ikke helt om jeg synes din sammenligning holder. Sandt er det, at verber på mange sprog morfologisk skal indikere køn på den som handler eller handles imod, men det er trods alt noget, som semantisk ligger udenfor verbet. Dette kan man ikke på samme måde sige om tid, der semantisk ikke kan adskilles fra verbet. Med hensyn til markeringen af tid er det ikke nødvendigt at gøre dette morfologisk og det ser vi et glimrende eksempel på på kreyòl. At man på kreyòl markerer tid leksikalt udenfor verbet betyder dog ikke, at der ikke er en umarkeret tid, der fungerer som semantisk default.

Svar

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.